

EKONOMSKA ANALIZA I OSNOVNI PRAVCI RAZVOJA OPŠTINE KNJAŽEVAC

Analizu izradio eksperti tim Timočkog kluba
Vođa tima: Dragan Milutinović
Koordinator projekta: Vladan Radovanović

Knjaževac, 2003.

SADRŽAJ

<i>1. UVODNE NAPOMENE.....</i>	<i>5</i>
<i>2. OSNOVNI PODACI O OPŠTINI KNJAŽEVAC.....</i>	<i>6</i>
2.1. Stanovništvo _____	6
<i>3. EKONOMSKI POLOŽAJ.....</i>	<i>8</i>
3.1 Osnovne karakteristike privrednih kretanja u prvih šest meseci 2002. _____	10
3.2 Finansijski rezultati poslovanja preduzeća u periodu I – VI 2002. _____	10
3.3. Poslovni prihodi i rashodi _____	11
3.4 Bruto rezultat preduzeća _____	15
3.5. Broj zaposlenih i prosečne zarade _____	17
<i>4. PRIRODNI POTENCIJALI.....</i>	<i>21</i>
<i>5. OSNOVNA OGRANIČENJA I PREDUSLOVI RAZVOJA.....</i>	<i>24</i>
5.1. Razvojna ograničenja _____	26
5.2. Ljudski resursi i preduzetnički duh _____	29
5.3. Motivi za otpočinjanje biznisa _____	31
5.4. Struktura podrške _____	34
<i>6. PERSPEKTIVE RAZVOJA</i>	<i>38</i>

UVODNE NAPOMENE

Imajući u vidu da razvoj neprofitnog sektora nije odvojiv od ekonomskog razvoja, Timočki klub je pripremio ovu analizu sa ciljem sagledavanja stanja i analize osnovnih mogućnosti daljeg privrednog razvoja na teritoriji opštine Knjaževac i regiona.

Osnovni cilj je, dakle, da se kroz znatno veću i raznovrsniju podršku nevladinog sektora zaustave procesi demografskog pražnjenja prostora i prevaziđu obeležja nerazvijenosti.

Timočki klub je za potrebe ove analize sproveo istraživanje koje je obuhvatilo 50 vlasnika i direktora preduzeća (kako privatnih, tako i državnih i društvenih), 100 nezaposlenih lica i 50 predstavnika lokalne uprave, regionalnih i državnih institucija. Pored toga, obavljene su i neophodne konsultacije sa organima lokalne uprave, sa predstavnicima banaka i predstavnicima državnih institucija.

Osnovno polazište bila je činjenica da se radi o prigranično, brdsko – planinskoj, slabo naseljenoj, migracionoj, infrastrukturno slabo opremljenoj, ali opštini koja ima svoj razvojni potencijal, bez obzira što je suočena sa složenim materijalnim, strukturnim, kadrovskim, organizacionim i drugim problemima.

Koncept i sadržina ove analize u punoj meri odražavaju ulogu nevladinog sektora, koji je, i pored činjenice da je težište njegovih aktivnosti unapređenje civilnog društva, preuzeo na sebe i vrlo značajnu ulogu u funkciji privrednog i ekonomskog razvoja. Ovakva inicijativa posledica je saznanja i svesti da nema razvoja civilnog društva i njegovih institucija, kao ni razvoja demokratskih procesa bez privrednog razvoja, odnosno da su ovi procesi neodvojivi i da jedan drugoga uslovljavaju i ograničavaju.

Veće angažovanje nevladinog sektora u ovoj oblasti trebalo bi da znači uključivanje šireg fronta znanja i kapaciteta, što bi trebalo da dâ dodatni impuls procesu reformi i ekonomskog razvoja.

Sadržina ove analize postavljena je tako da maksimalno obezbeđuje mogući stepen realističnosti u datim i očekivanim uslovima, na taj način što polazi od osnovne slike koja je data zvaničnim statističkim podacima, faktorima razvoja i eksternim činiocima ali koja uzima u obzir i zvanična težišta i prioritete, kao i subjektivna očekivanja anketiranih.

Ciljevi i interesi su maksimalno usklađeni i sa osnovnim opredeljenjima razvoja privrede cele Republike.

OSNOVNI PODACI O OPŠTINI KNJAŽEVAC

Opština Knjaževac se nalazi na jugoistoku Srbije na istočnoj geografskoj dužini od 22° 11' do 22° 41', odnosno na severnoj geografskoj širini od 43° 20' do 43° 45'.

Srednja godišnja temperatura je 10,5°C, najtopliji je jul sa 22,2 °C a najhladniji januar sa -1 °C. Godišnja vrednost padavina je oko 600mm.

Površina teritorije opštine iznosi 1.202 km² i po tom kriterijumu zauzima četvrto mesto u Republici. Nadmorska visina se kreće od 176m u dolini Timoka do 2.169m na staroj planini (vrh Midžor).

Opština je pogranična, a dužina granice sa Bugarskom iznosi 55km. U opštini ima 86 naselja (grad i 85 sela; jedno selo je bez stanovnika).

Stanovništvo

Na prostoru od 1202 km² živi 37.015 stanovnika ili 31 stanovnik na km², što Knjaževac svrstava u retko naseljene opštine. U poslednjim decenijama prisutan je trend smanjenja gustine naseljenosti i to za 24,4% 2002. godine u odnosu na 1981. godinu. Opština Knjaževac se nalazi u Istočnoj Srbiji i sastavni je deo Timočke krajine, kao njen najjužniji grad. Iako teritorijalno periferna, opština ima saobraćajne veze sa neposrednim i širim okruženjem. Intenzivna migracija, negativna stopa prirodnog priraštaja i starenje stanovništva osnovna su obeležja demografskih kretanja na teritoriji opštine Knjaževac.

Kretanje stanovništva na području opštine Knjaževac, pored apsolutnog smanjenja, karakterišu tri osnovne determinante: (a) nizak natalitet, (b) povećanje stope mortaliteta i (c) migracioni procesi.

Broj domaćinstava se u vangradskim naseljima usitnjava pri čemu je sve veće učešće samačkih domaćinstava. U 1991.godini broj domaćinstava na nivou opštine iznosi 14.305 i od toga je najveći broj sa 2 člana, čak 4.321 domaćinstvo.

Kretanje prirodnog priraštaja pokazuje negativan trend. Tendencija kretanja stope prirodnog priraštaja kao rezultanta kretanja stope nataliteta i mortaliteta ukazuje na izvesne probleme usporene reprodukcije stanovništva. Situacija je na granici koja upozorava da se na ovom području moraju preduzeti odgovarajuće društvene mere i akcije. Stopa prirodnog priraštaja, beleži negativan trend (npr. 1996. godine stopa prirodnog priraštaja iznosila je 12,1%, u 1997. godini -13,9%, da bi u 1998. godini opala na -14,3%, a u 1999.godini na čak -14,6%. Negativna stopa prirodnog priraštaja u dužem

vremenskom periodu ukazuje na problem depopulacije. Mehanički prirašaj je bio vrlo značajan izvor populacionog rasta.

Sa stopom nataliteta od oko 6,5‰ i stopom mortaliteta od oko 20‰ ova opština spada u red demografski manje razvijenih područja. Ovaj kraj je zahvaćen dosta intenzivnim procesom imigracije (kretanje u smeru selo – grad) iz ekonomskih razloga. Posebno je izražen proces napuštanja obradivog zemljišta i sanjenja naseljenosti u pograničnoj zoni.

Negativni prirodni priraštaj, kod stope fertiliteta, migracioni procesi, demografsko pražnjenje celokupnog područja, (osim grada Knjaževca i Trgovišta) nedovoljna starosna struktura aktivnog stanovništva, jasno ukazuju da svi aspekti radne snage u narenom periodu mogu predstavljati jedan od problema i jedno od značajnih ograničenja razvoju opštine.

tabela 1.

OPIS	Popis 1981.	Popis 1991.	Popis 2002.
a) Broj stanovnika (ukupno)	48.789	44.036	37.015
– muških	23.912	21.530	18.097
– ženskih	24.877	22.506	18.918
b) Broj stanovnika u Knjaževcu	16.665	19.705	19.432
– muških	8.029	9.661	9.172
– ženskih	8.636	10.046	10.260
c) Aktivno stanovništvo (ukupno)	31.819	23.609	20.112
– u Knjaževcu	8.266	9.705	9.571
– u seoskim naseljima	23.553	13.904	10.541
d) Aktivno poljoprivredno stanovništvo	17.674	8.766	8.295
– u Knjaževcu	630	296	436
– u seoskim naseljima	17.044	8.470	7.895
e) Broj stanovnika na km ²	41	37	31
f) Broj domaćinstava	14.993	14.305	n/p
– u Knjaževcu	5.179	5.854	n/p
– u seoskim domaćinstvima	9.814	8.451	n/p
g) samačka domaćinstva	2.033	2.300	n/p
h) jednoporiđična domaćinstva	n/p*	9.145	n/p

Broj i struktura stanovništva po podacima sa tri poslednja popisa

Najteže posledice višegodišnjeg neravnomernog razvoja su demografsko pražnjenje prostora cele opštine, migracioni tokovi, negativni prirodni priraštaj stanovništva i ostale negativne promene u populacionoj

* nema podataka ili nisu dostupni

strukturi. U periodu od prvog posleratnog popisa 1948. godine (61.560 stanovnika), pa do poslednjeg iz 2002. godine (37.015 stanovnika), ukupan broj stanovnika se drastično smanjio (za 39,9%), ili za 455 stanovnika godišnje. Posmatrajući demografsku kartu svih naselja u opštini dolazi se do još nepovoljnijeg indikatora. Naime, zaleđinu opštine je zahvatio proces "atomizacije" sela – jedno selo više nema stanovnika, 11 sela ima do 50 stanovnika, a još 9 sela ima do sto stanovnika što čini skoro 1/4 od ukupnog broja naselja.

Posledice višegodišnjih negativnih demografskih tokova je da se opština Knjaževac svrstala u red najnenaseljenijih opština u Republici (svega 31 stanovnika na m², republički prosek iznosi 111). Posmatrajući učešće pojedinih kontingenata stanovništva u starosnoj strukturi opštine po popisanim godinama, može se zaključiti da opština Knjaževac spada u grupu starih opština.

Učešće poljoprivrednog stanovništva u ukupnom je nešto iznad republičkog proseka 22,6% (u Srbiji 17,9%) dok je učešće poljoprivredno – aktivnog u strukturi aktivnog stanovništva znatno iznad proseka – 37,1% (Republika 24,9%). Stepem zaposlenosti ukupnog (od 22,4%) i radno sposobnog stanovništva od (38,4%) su drastično ispod proseka Republike za 2000. godinu; u posmatranoj godini u opštini je registrovano 9.844 zaposlenih, u privredi radi 91% (8.942), od čega je najviše zaposleno u industriji 62% (5.538), zatim u saobraćaju 2% (188), u vodoprivredi 2,5% (224), građevinarstvu 3,1% (274), trgovini 5,7% (510), poljoprivredi 2,5% (222), ugostiteljstvu i turizmu nešto iznad 1% (100), dok 16,7% zaposlenih radi u vanprivredi (ili 1488), a 902 lica (10%) registrovano je u privatnim radnjama.

EKONOMSKI POLOŽAJ

Prosečna ekonomska snaga stanovništva – ostvareni dohodak na teritoriji opštine se kreće opadajućim trendom, dohodak po stanovniku 1990. godine iznosio je 6,4%, dok je 1999. godini bio za trećinu (ili 30,6%) ispod republičkog proseka; u strukturi dohotka najveće je učešće poljoprivrede 47,3%, a zatim industrije 25,4% i trgovine sa 12,7%.

Nacionalni dohodak u 2000. godini doživeo je nominalno povećanje u Srbiji za 218% a u opštini Knjaževac za 249,8% (više nego u Republici i okrugu). S obzirom da je prosečan kurs nemačke marke u 1999. godini iznosio 15,15 dinara, a u 2000. godini 31,5 dinara, tj da je doživeo povećanje od 207,92 indeksna poena, jasno je, ustvari da je nacionalni dohodak na republičkom nivou doživeo tek neznatno povećanje, dok je na teritoriji opštine

zabeležio manji porast, međutim, zaostajanje za Republikom još uvek iznosi blizu 20%.

tabela 2.

OPIS	NACIONALNI DOHODAK U 000 DIN.			NACIONALNI DOHODAK PER CAPITA U 000 DIN.		
	1999	2000	Indeks 1999=100	1999	2000	Nivo 2000. (Srbija =100)
Republika Srbija	126.140. 613	274.954. 406	218,0	16.211	35.492	100,0
Zaječarski okrug	1.973.91 7	4.647.37 1	235,4	13.373	31.831	89,7
Knjaževa c	446.839	1.116.22 5	249,8	11.255	28.475	80,2

Visina nacionalnog dohotka u 1999 i 2000 godini (ukupno i po stanovniku)

Visina aktivnih osnovnih sredstava po stanovnika je za 28% ispod republičkog proseka. Ostvareni promet na malo po stanovniku je za petinu ispod republičkog proseka (21,5%). Visina izvornih budžetskih prihoda je za 5,4% nepovoljnija od republičkog proseka.

Celokupnu privredu karakteriše niska razvijenost, a dodatni problem predstavlja nedovoljna razvijenost infrastrukture (nizak stepen modernizacije lokalne putne mreže, potreba za osavremenjivanjem energetskog sistema, neizgrađenost kanalizacione mreže i sistema za prečišćavanje otpadnih voda na koje bi trebalo priključiti industrijske kapacitete uz neophodan predtretman industrijskih toksičnih otpadnih voda, kao i generalno zagađenost podzemnih voda na teritoriji cele opštine koje služe za vodosnabdevanje) i loša socijalna struktura (446 stanovnika na jednog lekara; visina sredstava osnovnog obrazovanja po učeniku su u 1999. godini iznosili 13% iznad proseka republike) koje zajedno predstavljaju značajna obeležja opštine Knjaževac za početak nove faze razvoja...

Osnovne karakteristike privrednih kretanja u prvih šest meseci 2002.

Posmatrano na mikro planu, osnovne karakteristike poslovanja privrede opštine Knjaževac su sledeće:

- pad proizvodne aktivnosti uz visok rizik poslovanja,
- nedostatak sirovina iz uvoza i nepovoljni uslovi kreditiranja,
- nedovoljne zalihe sirovina i gotovih proizvoda za normalno poslovanje,
- pad zaposlenosti,
- najveći problem predstavlja nelikvidnost, odnosno nedostatak obrtnih sredstava za tekuće poslovanje.

Na drugoj strani, osnovne karakteristike makro ekonomije su sledeće:

- rast domaćeg bruto proizvoda u prvoj polovini godine, od oko 2%, pri čemu je u strukturi rasta veliko učešće trgovinskog sektora,
- ukupan rast cena na malo u ovom periodu iznosi 4,3%, dok su troškovi života povećani za 12,6%,
- obim industrijske proizvodnje na nivou ukupne privrede ostao je na istom nivou kao u periodu I – VI 2001.godine.

Finansijski rezultati poslovanja preduzeća u periodu I – VI 2002.

U obzir za analizu su uzeta 194 aktivna preduzeća koja su predala polugodišnje izveštaje iz kojih se može videti privredna aktivnost. Šestomesečne obračune predalo je ukupno 218 preduzeća, što znači da je 24 preduzeća predalo bilansne šeme bez podataka. Razlog ovome može biti izostanak poslovnih aktivnosti u prvih šest meseci 2002. godine ili, što je verovatnije, da se radi o fantomskim preduzećima koja svoju aktivnost obavljaju na području sive ekonomije. Treba reći da je siva ekonomija veliki problem (prema nekim istraživanjima na teritoriji opštine posluje oko 250 neregistrovanih malih porodičnih firmi koje celokupnu aktivnost obavljaju “na crno” i koje zapošljavaju oko 1000 ljudi), te se angažovanje države na uvođenju ovog dela privrede u legalne tokove nameće kao primarna potreba.

Kao osnovni pokazatelji poslovanja preduzeća korišćeni su podaci iz bilansa uspeha i Aneksa kao i dodatnog računovodstvenog iskaza.

Obradom podataka iz bilansa uspeha dobijeni su zbirni pokazatelji za sva aktivna preduzeća, učešća određenih grupa prihoda i rashoda u ukupnim

prihodima i rashodima, učešće privrednih oblasti u ukupnim prihodima i rashodima i njihovo kretanje u odnosu na isti period prošle godine.

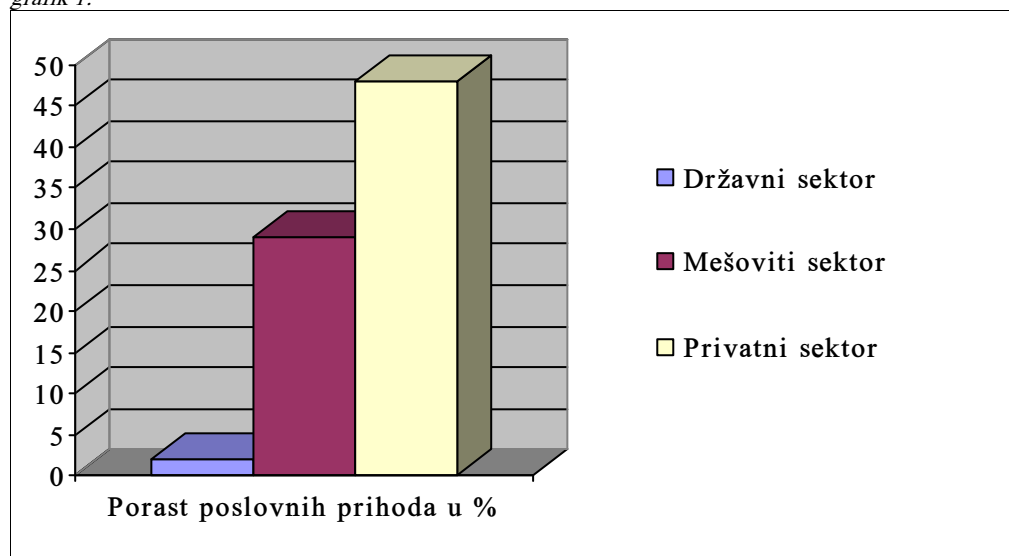
Poslovni prihodi i rashodi

Poslovni prihodi koji kod većine obrađenih preduzeća čine prihodi od prodaje robe na domaćem tržištu i drugi poslovni prihodi ostvareni u periodu I–VI 2002. godine iznose 1.341.767.000. dinara. U odnosu na isti period prethodne godine iskazuju povećanje od 28,7%.

Prilikom poređenja sa prethodnom godinom, treba obavezno imati u vidu i činjenicu da je i pored relativne stabilnosti valutnog kursa inflacija u Republici iznosila oko 35% (prema različitim izvorima visina inflacije varira od 30 – 40%), tako da ovo povećanje, ustvari predstavlja stagnaciju ili malo smanjenje, što je karakteristično za celu Republiku i predstavlja posledicu pada proizvodnje u velikim društvenim sistemima koji su tokom 90-ih godina veštački održavani u životu sa ciljem da se održi kako-tako nivo proizvodnje, bez obzira što je takva proizvodnja izazivala ogromne gubitke.

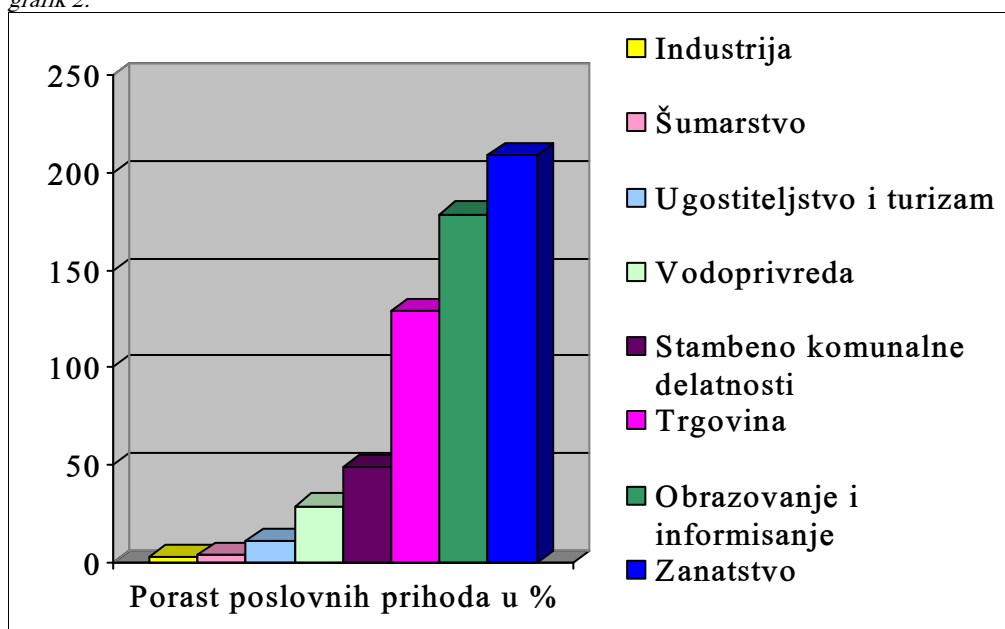
Posmatrano po tipu svojine najmanji rast poslovnih prihoda iskazan je u državnom sektoru (svega 2%), u mešovitom i zadružnom oko 29%, dok je najveći porast iskazan u privatnom sektoru i iznosi 47,9%.

grafik 1.

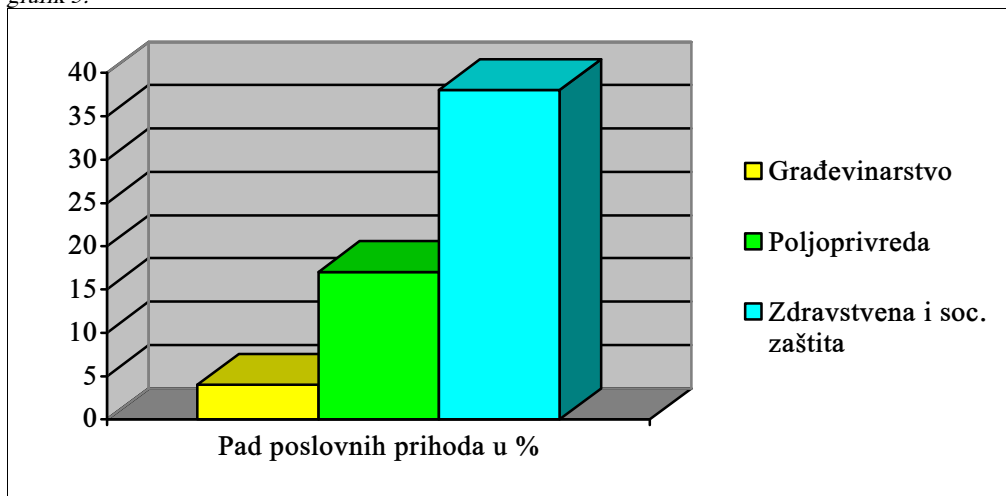
Posmatrano po vrstama delatnosti, kretanje poslovnih prihoda je izgledalo ovako: u oblasti industrije rast poslovnih prihoda iznosi 2,6%, šumarstva 3,8%, vodoprivrede 29%, ugostiteljstva i turizma 10,9%, stambeno komunalne delatnosti 48,8%, dok je u oblasti trgovine, oblasti obrazovanja i informisanja iskazan najveći porast ove grupe prihoda od 128,8%, odnosno 179%, a u oblasti zanatstva i ličnih usluga čak 209%. S obzirom da je najveći broj malih privatnih preduzeća upravo u oblasti trgovine, zanatstva i ličnih usluga, ovakav trend potvrđuje činjenicu da su upravo mala preduzeća najefikasnija u ovim uslovima privređivanja, te da je nužno inicirati da se što više njih opredeli za proizvodnju.

grafik 2.

Do pada poslovnih prihoda došlo je u oblasti poljoprivrede (oko 17%), građevinarstava (oko 4%), kao i u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite (38%).

grafik 3.

Poslovni rashodi koje čine rashodi direktnog materijala i robe i drugi poslovni rashodi nastali u periodu prvih šest meseci 2002.godine na nivou svih preduzeća iznose 848.972.000,00 dinara i u odnosu na isti period predhodne godine povećani su za 43,5%.

Najveći porast poslovnih rashoda posmatrano po tipovima svojine iskazan je u privatnom sektoru i iznosi 77,9%, zatim kod preduzeća u mešovitoj svojini 52,6%, dok je u državnom sektoru oko 2%. U zadružnom sektoru došlo je do smanjenja ove grupe rashoda za oko 4%.

Posmatrano po oblastima, do smanjenja poslovnih rashoda došlo je u oblasti poljoprivrede (18%), komunalno stambene delatnosti (9%), zdravstvene i socijalne zaštite (14,7%) itd., dok je u oblasti trgovine i obrazovanja iskazan porast od čak 136, 6% odnosno 208,7%

Kretanje poslovnih prihoda i poslovnih rashoda u periodu januar–jun 2002. godine u odnosu na isti period predhodne godine je sledeće:

tabela 3.

SEKTOR SVOJINE	POSLOVNI PRIHODI I–VI 2002 / I–VI 2001 (%)	POSLOVNI RASHODI I–VI 2002 / I–VI 2001 (%)
PRIVATNI	147,9	177,9
DRŽAVNI	102,0	102,4
MEŠOVITI	129,5	152,6
ZADRUŽNI	129,8	96,2

Kretanje poslovnih prihoda i poslovnih rashoda po sektorima

tabela 4.

OBLAST	POSLOVNI PRIHODI	POSLOVNI RASHODI
	I-VI 2002 / I-VI 2001 (%)	I-VI 2002 / I-VI 2001 (%)
INDUSTRIJA	102,6	109,2
POLJOPRIVREDA	82,9	81,7
ŠUMARSTVO	103,8	106,8
VODOPRIVREDA	229,2	110,7
GRAĐEVINARSTVO	96,3	195,4
SAOBRAĆAJ	25,6	22,2
TRGOVINA	228,8	236,6
UGOST. I TURIZAM	110,9	102,9
ZANATSTVO	409,3	42,7
STAMBE. KOM. DELATNOSTI	148,8	91,1
POSLOVNE I DR. USLUGE	97,3	45,7
OBRAZOVANJE I KULTURA	279,0	308,7
ZDRAVSTV. I SOC. ZAŠTITA	61,9	85,3

Kretanje poslovnih prihoda i poslovnih rashoda po oblastima

Učešće pojedinih sektora vlasništva u formiranju ukupnih poslovnih prihoda i rashoda na nivou svih preduzeća:

tabela 5.

SEKTOR SVOJINE	% učešća poslovnih prihoda u ukupnim prihodima	% učešća poslovnih rashoda u ukupnim rashodima
PRIVATNI	45,2	58,4
DRŽAVNI	23,3	16,1
MEŠOVITI	21,3	13,9
ZADRUŽNI	10,2	11,0

Učešće sektora vlasništva u formiranju ukupnih poslovnih prihoda i rashoda

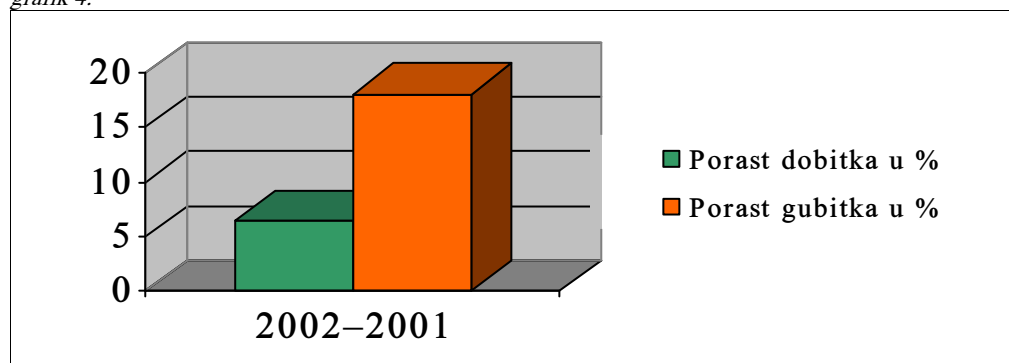
U okviru podbilansa poslovnih prihoda i rashoda ostvareni poslovni dobitak u periodu januar–jun 2002. godine iznosi 51.759.000. dinara i predstavlja razliku između bruto poslovnog dobitka i drugih poslovnih rashoda.

Ostvareni poslovni dobitak u periodu januar–jun 2002. godine na nivou svih preduzeća veći je za 6,5% u odnosu na poslovni dobitak ostvaren u istom periodu predhodne godine.

Iskazani poslovni gubitak u istom periodu ove godine na nivou svih preduzeća iznosi 154.525.000. dinara i veći je u odnosu na period januar–jun

2001. za 18%, što je skoro trostruko veći porast u odnosu na porast poslovnog dobitka.

grafik 4.

Bruto rezultat preduzeća

Bruto rezultat preduzeća predstavlja zbir ili razliku parcijalnih rezultata: poslovnog rezultata, rezultata finansiranja i neposlovnog i vanrednog rezultata iskazuje se kao dobitak, odnosno gubitak.

Bruto dobitak kao zbir poslovnog dobitka finansiranja i neposlovnog dobitka ostvaren u periodu januar–jun 2002. godine na nivou svih preduzeća iznosi 117.504.000. dinara i u odnosu na bruto dobitak ostvaren u istom periodu 2001. godine smanjen je za 15%.

Bruto gubitak koji predstavlja zbir poslovnog gubitka finansiranja i neposlovnog gubitka na nivou svih preduzeća iznosi 225.949.000. dinara i predstavlja smanjenje u odnosu na bruto gubitak u periodu januar–jun 2001. godine za 17%.

Posmatrano po sektorima vlasništva ušesće pojedinih tipova svojine u formiranju bruto dobitka i bruto gubitka na nivou svih preduzeća je sledeći:

tabela 6.

SEKTOR SVOJINE	% učešća bruto dobitka u ukupnom bruto dobitku	% učešća bruto gubitka u ukupnom bruto gubitku
privatni	36,6	11,8
državni	47,9	55,8
mešoviti	7,3	28,1
zadružni	8,2	4,3

Učešće pojedinih tipova svojine u formiranju bruto dobika i bruto gubitka

U odnosu na ostvareni bruto dobitak i bruto gubitak u periodu januar–jun 2001. godine posmatrano po tipovima svojine kretanje ovih kategorija je sledeće:

tabela 7.

SEKTOR SVOJINE	BRUTO DOBITAK I–VI 2002 / I–VI 2001 (%)	BRUTO GUBITAK I–VI 2002 / I–VI 2001 (%)
privatni	142.6	48.2
državni	68.4	119.5
mešoviti	40.0	95.9
zadružni	263.2	21.3

Porast–smanjenje bruto dobitka i bruto gubitka

Glavni razlog pojave visokih gubitaka koji su nastali pre svega u državnim i društvenim preduzećima je mali koeficijent obrta ukupnog i dugoročnog kapitala. Jer, u toku godine ukupni kapital se obrne 0,27 puta, a dugoročni 0,34 puta. Za razliku od njih, ukupni kapital privatnih preduzeća obrne se 1,54 puta, a dugoročni 0,54 puta.

Mali koeficijent obrta društvenog i državnog kapitala upućuje na neiskorišćene kapacitete i negativno dejstvo fiksnih troškova. Ali, pored pomenutih razloga polovina gubitaka potiče od negativnih efekata revalorizacije, što je dobrim delom posledica otpisivanja osnovnih sredstava bez dodatnog investiranja, usled čega se pojavljuje negativni jaz između iznosa revalorizacije kapitala i osnovnih sredstava.

U svakom slučaju, glavni problem nerentabilnosti su 34 društvena i državna preduzeća.

Broj zaposlenih i prosečne zarade

Ukupan broj zaposlenih do koga se dolazi na osnovu podataka iz aneksa kao dodatnog računovodstvenog izveštaja na dan 30.06.2002. godine iznosi 6.588. radnika, što predstavlja smanjenje za 4,5% u odnosu na isti period 2001. godine .

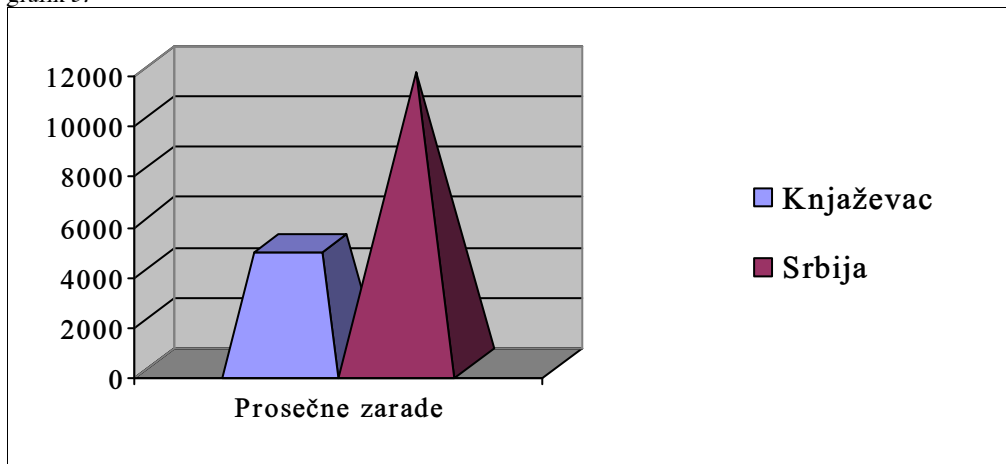
Najveći broj zaposlenih kao i u predhodnom periodu nalazi se u industriji i iznosi 4.877 radnika, što u poređenju sa periodom januar–jun 2001. godine predstavlja smanjenje od 10,7%. S obzirom da je ova oblast ona u kojoj dominiraju društvena preduzeća koja imaju najviše problema u poslovanju, očekuje se da u narednom periodu dođe do daljeg smanjenja broja radnika, pogotovu što ovoj oblasti tek predstoji proces privatizacije. Prema broju zaposlenih na drugom mestu je oblast trgovine sa 522. zaposlena radnika, što predstavlja povećanje od 37,6% u odnosu na isti period predhodne godine, a zatim oblast građevinarstva sa 361 radnikom gde je broj zaposlenih u odnosu na 2001. godinu povećan za 19,2%.

Sagledavanjem strukture broja zaposlenih prema tipovima svojine zapaža se da je u odnosu na prvih šest meseci 2001. godine smanjen broj zaposlenih u svim sektorima svojine osim u mešovitom gde je broj zaposlenih ostao gotovo na istom nivou (beleži povećanje od 0,4%). Smanjenje broja zaposlenih u okviru društvenog sektora proizvodnje iznosi 14%, u zadružnom oko 2%, dok u privatnom sektoru ovo smanjenje iznosi čak 60% u odnosu na period januar–jun 2001. godine.

Prosečna bruto zarada po zaposlenom u privredi za period 1–6. 2002. godine iznosi 4.788,50. dinara što u odnosu na prosečnu zaradu u istom periodu 2001. godine predstavlja porast od 8,1%

Prosečna bruto zarada u istom periodu ove godine na nivou Republike Srbije iznosi 11.562,20 dinara što znači da prosečna zarada u privredi opštine Knjaževac predstavlja 41,4% republičkog proseka.

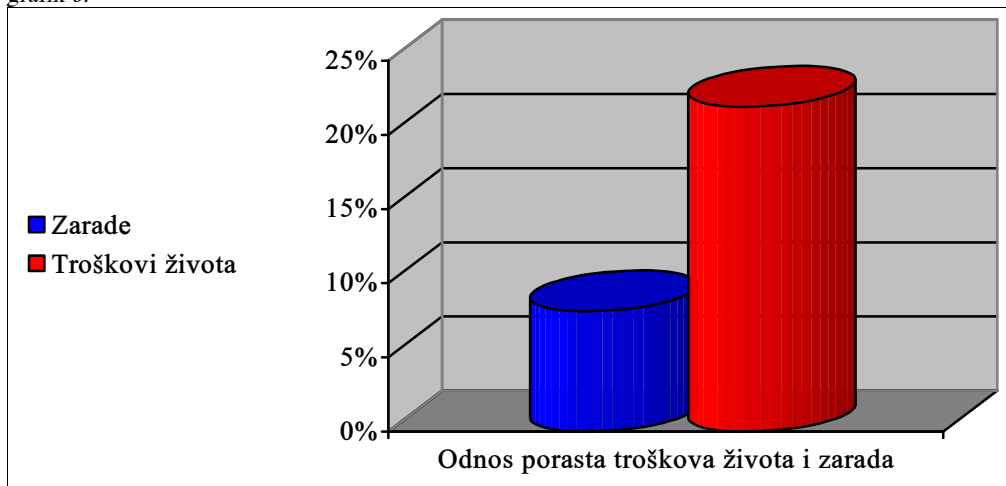
grafik 5.

Rast cena na malo u Republici Srbiji u periodu januar–jun 2002. godine u odnosu na isti period 2001. godine iznosi 23,7%, dok su troškovi života u istom periodu povećani za 21,9%.

S obzirom da je u istom periodu došlo do povećanja zarada za svega 8,1%, jasno je da je došlo do značajnog pada životnog standarda stanovništva.

grafik 6.

Gledajući nominalne iznose zarada za decembar 2002. godine jasno je da opština Knjaževac ima puno problema u privredi. Ukupne bruto zarade u opštini su skoro upola manje od zarada u Republici, a istovremeno, dostižu svega 72% visine zarada u Zaječarskom okrugu. Ovakav odnos važi, kako za ukupne zarade, tako i za zarade u privredi. Kod zarada u vanprivrednim

delatnostim slika je malo povoljnija, ali je zaostajanje opštine Knjaževac evidentno.

tabela 8.

OPIS	Bruto zarade			Zarade bez poreza i doprinosa		
	ukupno	privreda	vanprivreda	ukupno	privreda	vanprivreda
Republika Srbija	16.643	15.174	20.901	11.555	10.515	14.571
Zaječarski okrug	12.710	10.695	19.466	8.826	7.408	13.578
Knjaževac	9.235	7.691	15.683	6.371	5.283	10.913

Bruto i neto zarade po zaposlenom – decembar 2002. – za Republiku, okrug i opštinu Knjaževac

Prilikom analize zarada trebalo bi imati u vidu i jedan trend koji se godinama unazad nastavlja: naime, zarade su tokom godine najviše u decembru, jer pred kraj poslovne godine, što zbog priprema za sastavljanje bilansa, što iz tradicionalnih psiholoških razloga, sva preduzeća isplaćuju nešto više zarade od godišnjeg proseka. Na primer, prosečne zarade u Republici već u januaru 2003. godine doživljavaju pad od 17%, a u opštini od celih 35%, tako da su prosečne zarade u opštini dostigle jedva 40% republičkog proseka.

Ukoliko se posmatra struktura i broj zapošljavanja, dolazi se do još nepovoljnije slike. Naime, u 2002. godini zapošljeno je ukupno 1709 radnika. Problem je u tome što se radi, uglavnom, o zapošljavanju na određeno vreme (odnos je približno 2:1), dok je u strukturi novozaposlenih radnika preovlađujuća nekvalifikovana radna snaga. Udeo fakultetski obrazovane radne snage u ukupnom broju novozaposlenih iznosi svega 6,1%.

tabela 9.

Opis	Ukupno	Određ.	Neodr.	Od ukupnog broja prema stepenu stručne spreme						
				I	II	III	IV	V	VI	VII
Ukupno	1709	1120	589	56 3	32 7	37 9	25 1	4	81	10 4
Žene	1047	725	322	31 3	28 9	19 5	14 5	0	46	59

Pregled ukupnog zapošljavanja (neodređeno i određeno vreme) prema načinu zapošljavanja u periodu od 01.01. do 31.10.2002.god.

S obzirom da je udeo novozaposlene ženske radne snage 61,26%, a da je najveći broj novozaposlenih u privatnom sektoru, čak ni broj novozaposlenih na neodređeno vreme ne treba uzeti zdravo za gotovo, jer je u pitanju jedna, za Srbiju karakteristična pojava: radna snaga se zapošljava u uslužnim delatnostima (najčešće trgovina i zanatstvo) i zbog niskih zarada ili loših uslova rada, kao i zbog drugih razloga ne zadržava se dugo na jednom radnom mestu, tako da se ista lica u toku godine zapošljavaju više puta.

Kada se posmatra struktura nezaposlenih lica po stručnim spremama može se izvesti jedan, naizgled paradoksalan zaključak. I pored toga što je najveći broj novozaposlenih sa niskim obrazovanjem, u isto vreme najviše nezaposlenih je sa niskim obrazovanjem. Razlog tome je pre svega u činjenici da loše postavljen školski sistem koji godinama nije menjan još uvek obrazuje radnike za zanimanja u kojima realno za izvesno vreme neće biti novih radnih mesta (npr. kožarska struka). U isto vreme, specifičan proces migracije je jasno izražen: mladi ljudi se nakon završetka školovanja u drugim gradovima ne vraćaju u Knjaževac!

Posmatrano uporedo, broj nezaposlenih za period 2001–2002. godina, vidljivo je da je došlo do povećanja broja nezaposlenih radnika i to za 31,43%, što je skoro duplo više nego što je to slučaj sa Zaječarskim okrugom. Najveći porast broja nezaposlenih je sa niskom stručnom spremom, što je posledica otpuštanja viška radnika zbog pada privredne aktivnosti u najvećim knjaževačkim privrednim kolektivima.

tabela 10.

Stručna sprema	Stanje na dan 31.12.2001.god.		Stanje na dan 31.12.2002.god.		Indeks rasta 2002/2001
	Svega	%	Svega	%	
I	1258	42,06	1907	48,52	151,59
II	55	1,84	57	1,45	103,64
III	798	26,68	938	23,86	117,54
IV	706	23,60	842	21,42	119,26
V	23	0,77	25	0,63	108,70
VI	102	3,41	107	2,72	103,96
VII	49	1,64	55	1,40	112,24
Svega Knjaževac	2991	100,00	3931	100,00	131,43
Zaječarski okrug	10992	–	12987	–	118,15

Broj nezaposlenih po stepenu stručne sprema na dan 31.12.2002.

Konstatacija o čestom menjanju posla posebno dolazi do izražaja kada se pogleda struktura nezaposlenih po osnovu dužine čakanja na posao. U ukupnom broju nezaposlenih 67.97% radnika čeka na posao do 2 godine, a čak 42,13% radnika čeka na posao manje od jedne godine, što govori o potencijalima i delimično ublažava negativnu sliku o strukturi zaposlenih.

tabela 11.

Ukupan broj nezaposlenih	Do 1 godine	1 – 2	2 – 3	3–5	5 – 8	8–10	Preko 10
3931	1656	1016	343	422	331	74	89

Pregled broja nezaposlenih lica po kvalifikacijama i dužini čekanja na zaposlenje na dan 31.12.2002. godine

PRIRODNI POTENCIJALI

Uz navedene probleme, opština Knjaževac raspolaže brojnim prirodnim resursima koji nisu dovoljno valorizovani. Kao najvredniji prirodni potencijali, koji mogu da opredele budući razvoj opštine, izdvajaju se poljoprivredno – šumsko zemljište, vodni potencijal i Stara planina

Poljoprivredne površine se prostiru na 69.202ha odnosno 57,5% ukupnih površina opštine, od čega je 78,9% poljoprivrednih površina u individualnom sektoru. U strukturi poljoprivrednog zemljišta najveće rasprostranjenje imaju travnate površine (livade i pašnjaci) koje zauzimaju 36.511ha, odnosno 52,7%. Od toga livade obuhvataju 21,2%, a pašnjaci 31,6% poljoprivrednih površina. Oranice i bašte zauzimaju 28.841ha što predstavlja 41,7% poljoprivrednog zemljišta. Voćnjaci zauzimaju 3,3%, a vinogradi 2,2% poljoprivrednih površina.

Najveći deo poljoprivrednih (78,9%) i obradivih (91,9%) površina je u individualnom sektoru. Međutim, opštinu Knjaževac kao i Republiku u celini karakteriše nepovoljna posedovna struktura i parcelizacija što predstavlja prepreku za primenu savremene mehanizacije i tehnologije. Posedi se sastoje iz većeg broja razbacanih malih parcela. Prosečna veličina gazdinstva iznosi oko 5,3ha obradive površine, što je povoljnije od republičkog proseka (3,2ha), ali još uvek nedovoljna za intenzivniju poljoprivrednu proizvodnju. U zemljama Evropske Unije prosečna veličina poseda iznosi 34ha. Ukupnjavanjem poseda njegova veličina je od 1957. godine (kada je iznosila svega 4,8ha) do danas uvećana sedam puta.

Razvojni značaj zemljišta kao prirodnog resursa zavisiće od daljeg razvoja i unapređenja ratarstva, povrtarstva i voćarstva i intenzivnijeg razvoja stočarstva.

Ukupna površina šuma i šumskih zasada u opštini Knjaževac iznosi 43.243ha na tri kompleksa: Tresibaba, Tupižnica i Stara planina. Step en šumovitosti opštine od 36% veći je od republičkog proseka (21,3%) i približno je jednak šumovitosti Zaječarskog okruga.

Veći deo šumskih površina (58,4%) nalazi se u privatnom vlasništvu. Drvna masa ovih šuma procenjuje se na oko 2 miliona m³. Godišnje se prosečno poseče oko 25.000 m³ što je znatno niže od godišnjeg prirasta drvne mase (oko 44.000 m³).

Dalje unapređenje i razvojni značaj ovog resursa obuhvataće obimnije radove na: kontinuiranoj primeni odgovarajućih mera zaštite, podizanju, sanaciji i uzgoju šuma, kao i povećavanju brojnosti i raznovrsnosti divljači. Za efikasnije i racionalnije gazdovanje šumama neophodno je obezbediti viši stepen sinhronizovanosti subjekata koji se bave uzgojem i korišćenjem šuma i usaglašenosti njihovih programa sa programima lokalne drvo– prerađivačke industrije.

Knjaževačka opština bogata je lekovitim biljem, koje se javlja u različitim formama. Ispitivanja lekovitog bilja na području opštine vršio je Institut za farmakologiju iz Beograda i izradio kartu sa lokacijama biljnih vrsta koje mogu da se eksploatišu. Na ovom prostoru najrasprostranjenije su sledeće lekovite biljke: kopriva, kičica, žalfija, dan i noć, divlje maline, gorocvet, velebilje, borovnica, božur, bosiljak, majčina dušica, maslačak, medvede grožđe, perunika, podbel, podubica, sapunjača, sitnica, tatula, čemerika, hajdučka trava i dr.

Sadašnje stanje sakupljanja i prerade lekovitog bilja i njegov a finalizacija nisu adekvatni sirovinskoj osnovi.

Razvojni značaj ovog izvanrednog prirodnog potencijala zavisiće pre svega od razvoja palantažnog gajenja lekovitog bilja, izgradnje prerađivačkog kapaciteta i osvajanja viših faza prerade.

Hidrografske karakteristike uslovljene su geološkim sastavom, geomorfološkim odlikama terena, vegetacijom i klimom. Za područje opštine Knjaževac može se reći da je relativno **bogato vodnim potencijalom**. Cela teritorija opštine pripada slivu Belog, Svrliškog i Trgoviškog Timoka i njihovih pritoka.

Na teritoriji opštine Knjaževac prisutne su brojne rudne pojave i ležišta nemetala i uglja i bituminoznih škriljaca, ali se usled nedovoljne rudarsko – geološke istraženosti ne mogu davati preciznije ocene.

Rude gvožđa – magnetot i hematit javljaju se u manjim ležištima kod Gradišta, u dolini Lokvanjske i Balinačke reke i severno od Repušnice; mangana kod karaule "Pisana bukva"; hromita (Aldina Reka i Papratna);

molibdena (Aldinac); volframa u okolini Repušnice, Gradišta i Aldinca i bizmuta kod Aldinca, Gradišta, Aldine reke i Žukovca.

Od obojenih metala indikovane su manje pojave: ruda bakra (Aldinac, Gradiše, Repušnica); polimetalna bizmutsko–galenitsko–sfaleritska ruda kod Gradišta i polimetalna olovo–cinkova ruda na području Glogovca, Mezdreja i Aljin Dola. Geološka istraživanja vršena 1981. godine potvrdila su da u aluvionu Trgoviškog Timoka, niozvodno od Žukovačke reke ima značajnih koncentrata titana.

Prisustvo urana je indikovano na nekoliko lokacija (Gabrovnica i Mezdreja).

Od plemenitih metala prisutne su pojave zlata na više mesta. Primarna ležišta utvrđena su kod Aldinca, Žljebure i više drugih mesta, a sekundarna ležišta u okolini Kalne, Janje, Inova, Balta Berilovca. Zlatom su bogati i rečni nanosi Trgoviškog i Belog Timoka i njihove pritoke.

Razvojni značaj rudnog i energetskog potencijala zavisiće od daljih i obimnijih rudarsko–geoloških istraživanja, koje će dati pravu sliku o ležištima (veličina ležišta, kvalitet, rezerve, opravdanost eksploatacije i drugo). U svakom slučaju, ukoliko se i pokaže da postoje za eksploataciju ekonomski značajna ležišta, ovaj značaj odnosiće se pre svega na državu i velike sisteme, a za razvoj mikro i malih preduzeća imao bi samo posrednu ulogu.

Prostor opštine Knjaževac raspolaže brojnim prirodnim vrednostima i potencijalima pogodnim za razvoj i **intenziviranje različitih vidova turizma**. Najznačajniji potencijal predstavlja Stara planina – područje "Babin Zub", koje je u prostornom planu Republike Srbije za period do 2010.godine definisano kao prioritetna turistička regija međunarodnog i nacionalnog značaja pogodna za razvoj mnogobrojnih oblika turizma: alpsko skijanje i drugi zimski sportovi, letnji, rekreativni, klimatski, ekološki, lovni, seoski i dr. Područje "Babin Zub" nazvano je po uzvišenju Babin Zub, visine 1.758m. Prostire se na severozapadnim padinama povijarca Midžor (2.169 mnv) – Babin Zub – Bolovan (1.434 mnv) – Brezovička čuka (1.282 mnv) i na južnim padinama glavnog pograničnog grebena Stare planine prema Bugarskoj u slivovima Strmne, Debestičke i Crnovrške reke, zahvatajući površinu od 100,8 km². Na teritoriji opštine Knjaževac ovo područje obuhvata cele atare sela Čuštica i Crni vrh i delove atara sela Balta Beruilovac i Janja. Za razvoj ovog područja najvažniji su prirodni uslovi, s obzirom da stvorenih vrednosti gotovo da i nema (područje je planinsko i visoko planinsko, slabo naseljeno, sa nedovolnom infrastrukturnom opremljenošću i izolovano od privrdnih tokova opštine i Republike). U okviru područja Babin Zub kao strogi rezervati prirode proglašeni su Babin Zub, Draganište i Golema reka., Vodopad Bigrenog potoka dobio je status hidrološkog spomenika prirode.

U opštini Knjaževac uočeni su brojni lokaliteti, koji su po svojim prirodnim karakteristikama pogodni za razvoj rekreativnog i izletničkog

turizma i sporta. Izdvajaju se Banjica sa toplom mineralnom vodom, Baranica na Trgoviškom Timoku, Tupižnica, Tresibaba i niži obronci Stare planine.

Razvojni značaj ovog potencijala zavisiće pre svega od prostornog uređenja područja "Babin Zub" i drugih lokaliteta, izgradnje odgovarajuće infrastrukture i racionalnog gazdovanja ovim resursima.

OSNOVNA OGRANIČENJA I PREDUSLOVI RAZVOJA

U prethodnom periodu opština Knjaževac je prošla kroz tri faze privrednog razvoja:

1. Prva faza započinje šezdesetih godina prošlog veka, kada dolazi do privredne ekspanzije i procvata industrije u opštini. Od nerazvijene agrarne, Knjaževac prerasta u razvijenu industrijsku opštinu. Ovo sa sobom povlači jak migracioni proces iz okolnih sela (ali i nekih gradova, pre svih sa juga Srbije) u grad. Formira se jaka industrijska baza, stvara se veliki broj kvalifikovane i obučene radne snage, razvija se infrastruktura.

2. Druga faza je faza stagnacije koja zahvata opštinu u osamdesetim godinama prošlog veka, a uzrokovana je opštom stagnacijom na makroekonomskom nivou.

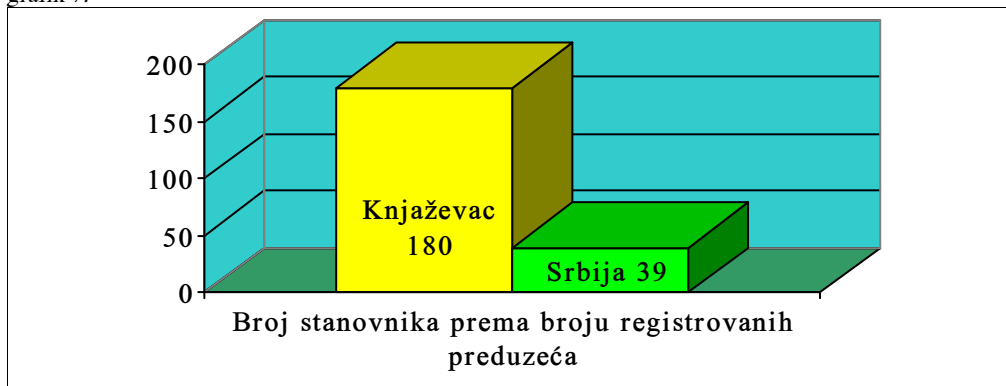
3. Treća faza počinje početkom devedesetih. Radi se o totalnoj destrukciji i razaranju privrede uzrokovanom makroekonomskim i političkim faktorima.

Bez obzira na činjenicu da je privreda (pre svega ona koja je još uvek u društvenom vlasništvu) skoro potpuno uništena, potencijal stvoren u prethodnom periodu, može biti komparativna prednost ovog kraja, naročito ako se ima u vidu veliki broj dobro obučene radne snage sa smislom za preduzetništvo.

Ova prednost još uvek nije iskorištena. U prilog tome govori i sledeće: prema zvaničnim statističkim podacima u mnogim delovima Republike u poslednjih par godina dolazi do razvoja privatnog preduzetništva i rađaju se mnoga nova mikro, mala i srednja preduzeća. U Srbiji u toku 2002. godine bilo je registrovano 267.000 preuzeća, odnosno po jedno preduzeće na svakih 39 stanovnika.

U Knjaževcu je slika znatno nepovoljnija. S obzirom da je bilo registrovano 205 preduzeća, po jedno preduzeće dolazi na svakih 180 stanovnika opštine, što je podatak koji može da zabrine, odnosno govori o tome da se u prethodnim godinama nije dovoljno radilo na afirmaciji privatnog preduzetništva.

grafik 7.

Celokupni privredni razvoj, kao i postizanje održivog razvoja i postizanje stabilne ekonomije u velikoj meri zavise od nasleđa i faktora sredine (ambijenta) za rad i poslovanje (npr. zakonski ambijent, infrastruktura, unutrašnje veze, otvorenost, stepen razvijenosti konkurencije, komunikacione tehnologije...).

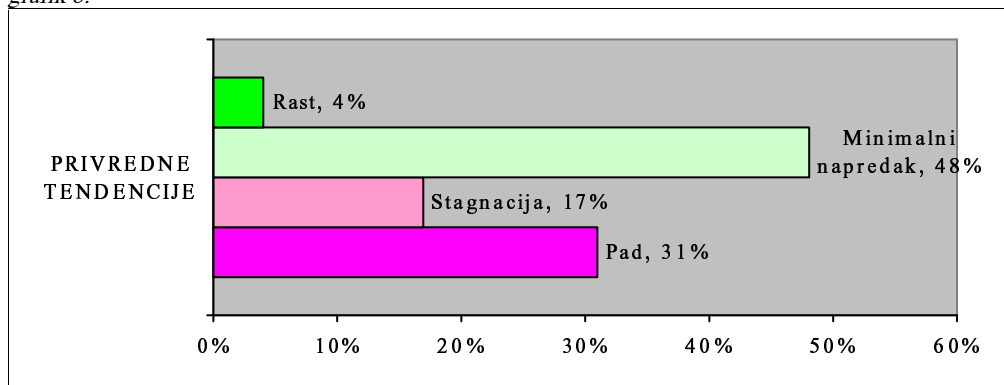
Značajnog uticaja mogu imati i specifični faktori kao što su stepen kvalifikovanosti radne snage, motivisanost, preduzetnički duh, mogućnosti pristupa kapitalu, stepen razvijenosti organizacija i instrumenata koji mogu pružiti pomoć u znanju itd.

S obzirom da glavni razvojni prioritet, u svim analizama i strateškim projektima i opštine i Republike bazira na pojedinačnoj inicijativi, preduzetništvu i stvaranju što većeg broja mikro, malih i srednjih preduzeća, od posebnog je značaja da se, prilikom pravljenja bilo koje analize o stanju i perspektivama ekonomije oslušne i javno mnjenje. To je i bio razlog da je anketirano 200 ljudi (50 vlasnika i direktora privatnih, državnih i društvenih preduzeća, 100 nezaposlenih lica i 50 predstavnika lokalne uprave, regionalnih i republičkih institucija).

Bez obzira što prethodni podaci i analize govore o prilično nepovoljnoj privrednoj slici u opštini, neki pozitivni impulsi koji dolaze sa makroekonomskog nivoa i od strane zakonskog okruženja, ulivaju nadu anketiranim da privredi opštine predstoje bolji dani.

Na pitanje kako bi ocenili stanje privrede 31% anketiranih odgovorilo je da je došlo do pada privredne aktivnosti, a 17% je odgovorilo da je došlo do stagnacije.

grafik 8.

Ohrabruje, međutim činjenica, da i pored zaista minimalnog broja anketiranih (svega 4%) koji su izjavili da je došlo da rasta privrednih aktivnosti, čak 48% smatra da je privredna aktivnost u minimalnom napretku. Ukoliko se ovi podaci podele na crno-belo, tj. na one koji imaju pozitivno i one koji imaju negativno mišljenje o privrednim trendovima u opštini Knjaževac za prethodne dve godine, dobija se podatak da je više od polovine (52%) ocenilo privredne trendove pozitivnim.

Razvojna ograničenja

Pored već pobrojanih problema i ograničenja u razvoju o kojima je bilo reči u prethodnim poglavljima, a koja su objektivna i koja se mogu izraziti kroz merljive parametre, za privredni razvoj, pogotovu kada se očekuje da njegovi nosioci budu privatna inicijativa i preduzetništvo, bitno je sagledati koji su to nemerljivi parametri viđeni kao glavne prepreke za dalji razvoj.

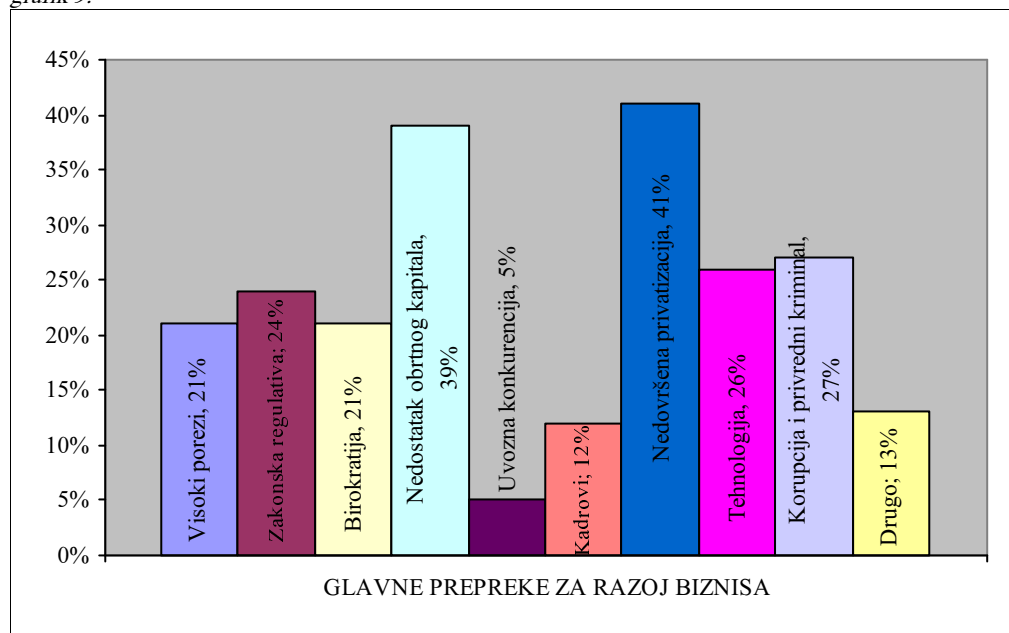
Anketiranima je postavljeno pitanje koje su to glavne prepreke za razvoj biznisa i privatnog preduzetništva. Bilo je moguće dati i više odgovora.

Prema rezultatima ankete, osnovni problem, kako su to videli nezaposleni, ljudi iz lokalne samouprave i iz privrede, jeste nezavršeni proces privatizacije. Prema njima, postojanje društvene svojine, koja je po svojoj definiciji antisvojina i kod koje je teško ili skoro nemoguće ustanoviti precizan sistem odgovornosti i motivacije za razvoj, je glavni ograničavajući faktor. Međutim, s obzirom da je proces svojinske transformacije oročen i da su dosadašnji rezultati privatizacije zadovoljavajući, a da se ista značajno ubrzava, za očekivati je da će ovaj proces biti ubrzo okončan i da će društvena svojina nestati.

Drugi i mnogo ozbiljniji problem je nedostatak obrtnog kapitala koji je kao ograničavajući faktor navelo samo 2% manje anketiranih, tj 39%. Nedostatak obrtnih sredstava predstavlja latentan problem knjaževačke privrede, ali i privrede Srbije uopšte. Probleme u održavanju likvidnosti, ali i nisku investicionu sposobnost preduzeća, verovatno bi trebalo videti kao glavne kočnice razvoja. Ovu situaciju dodatno otežavaju banke i njihova kreditna politika koja je prespora, previše komplikovana, skupa, i zbog sve strožijih zahteva banaka za obezbećenjem, za mnoga preduzeća i nedostupna.

Šire posmatrano, problem nedostatka obrtnog kapitala, može se tumačiti i kao nedostatak sredstava kod pojedinaca da bi započeli svoj privatni biznis.

grafik 9.

Čak 27% ispitanih navelo je kao ograničavajući faktor korupciju i privredni kriminal a 24% zakonsku regulativu. Odmah zatim, slede visoki porezi i državna birokratija sa 21%. Činjenica da su pobrojani ograničavajući faktori razvoja dobili tako visok procenat govori o tome da je proces tranzicije još uvek na početku i da se godinama gubljen poverenje u državu i njene instrumente sporo vraća, te da je to dug proces u kome će rezultati biti od strane građana primećeni znatno kasnije nego što se objektivno dese.

Navedeni procesi vezani za negativan prirodni priraštaj i proces migracije, karakteristični za Knjaževac, uslovili su i da 12% ispitanih navede kao ograničavajući faktor nedostatak kadrova, pre svega stručnih, mladih i nekompromitovanih, odnosno lošu menadžersku strukturu, koja nema ona

znanja i veštine koje nameće savremeni svet privrednog poslovanja (rad na računarima, znanje stranih jezika) i koja je opterećana starim navikama i prevaziđenom real–socijalističkom poslovnom filozofijom.

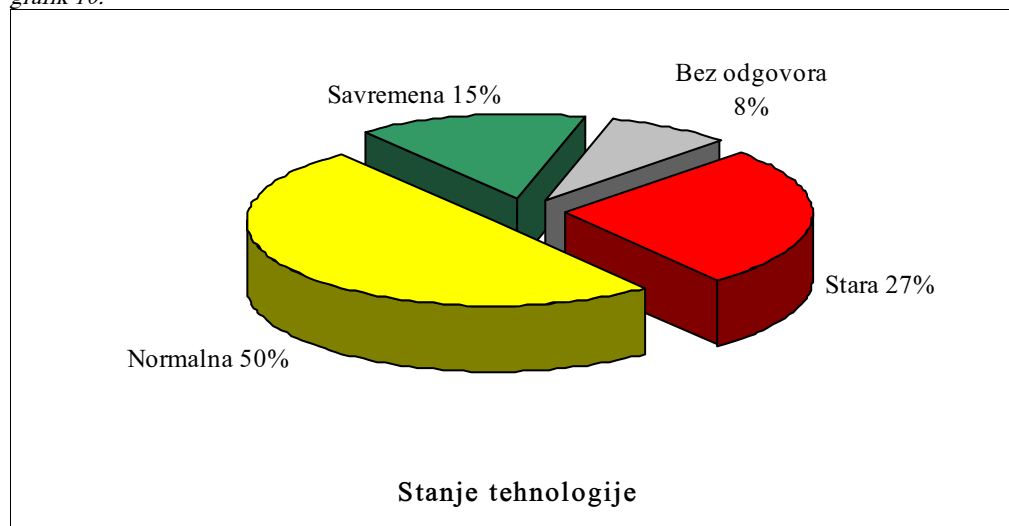
Manji broj ispitanih (5%) naveo je i jaku konkurenciju, pre svega jeftinih ili kvalitetnijih uvoznih proizvoda kojima je teško parirati na tržištu, odnosno ovi ispitanici smatraju da je neophodna veća i aktivnija uloga države u zaštiti domaće proizvodnje.

Tehnologiju kao ograničavajući faktor navelo je 26% anketiranih. Naravno, činjenica je, o kojoj govore svi raspoloživi podaci, da je investiciona aktivnost u poslednjih 12 godina bila izuzetno niska, odnosno da je tehnologija kojom raspolažu naša preduzeća iza svih evropskih standarda.

Međutim, veliki broj ispitanih to ne smatra kao ograničavajući faktor, već vidi kao posledicu koja se pojavljuje u preduzećima koja imaju problema u poslovanju.

Na direktno pitanje kako vide stanje tehnologije u privredi opštine Knjaževac, čak jedna polovina anketiranih izjavila je da je ona u stanju koje je sasvim zadovoljavajuće. Radi se o tome da je za ovakav, pomalo iznenađujući rezultat, odgovorno mišljenje da su preduzeća koja su u prethodnom periodu poslovala dobro (pre svega privatna i mešovita), dila svesna potrebe ulaganja u proizvodnju te da su, koliko – toliko investirala u novije tehnologije. Indikativno je i da najveće privredne kolektive (društvene) koji imaju i najveće probleme u poslovanju, jako mali broj ispitanih uopšte uzima u razmatranje kada razmišlja o stanju ekonomije u našoj opštini.

grafik 10.

Oko 15% izjavilo je da je tehnologija kojom raspolažu knjaževačka preduzeća savremena. S obzirom da uzorak anketiranih ne odgovara strukturi preduzeća po vlasništvu, te da ih je bilo više iz privatnih preduzeća koja imaju manje kapacitete i zapošljavaju manji broj radnika, broj ovih odgovora ne treba da iznenadi, jer je dobar deo malih privatnih preduzeća zaista pratio trendove u razvoju tehnologije.

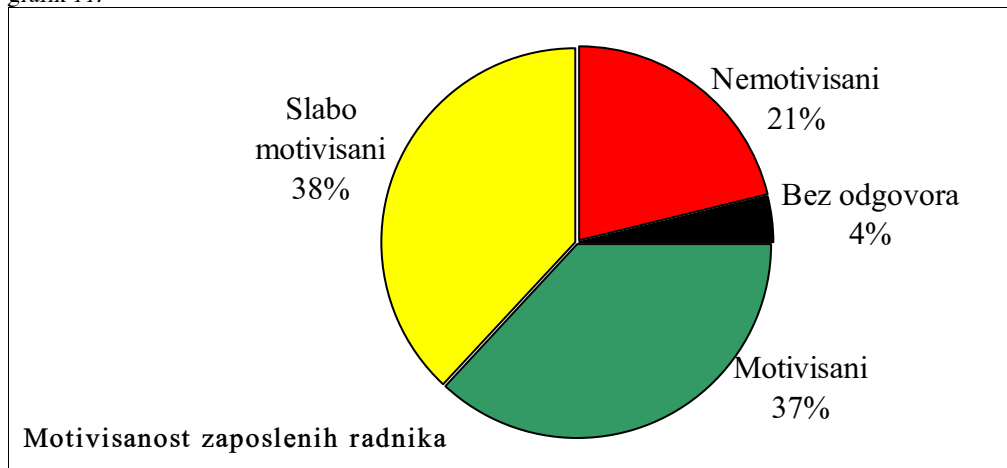
Manje od jedne trećine smatra da je tehnologija zastarela i da je neophodno veće ulaganje u investicije kako bi se privredni razvoj ubrzao. Po njima ovo je neophodno i iz razloga uključenja u evropske integracije i prihvatanja standarda koji imaju vrlo stroge zahteve kada je u pitanju tehnologija, pre svega zbog zaštite radnika i životne sredine.

Ljudski resursi i preduzetnički duh

Kao što je već navedeno prilikom razmatranja demografske slike naše opštine i strukture zaposlenih i nezaposlenih radnika, uz negativni prirodni priraštaj, migracije i opšte demografsko pražnjenje, i inače veliki broj nezaposlenih radnika u narednom periodu sigurno će biti povećan. Kada proces privatizacije bude završen, izvestan broj radnika u društvenim preduzećima ostaće bez posla. Ovo će biti posledica rešavanja problema viška zaposlenih, ali, verovatno i finalizacija faktičkog stanja da jedan deo zaposlenih radnika već dugo realno ne radi u preduzećima gde se vode kao zaposleni, nego se bave nekim drugim poslovima (poljoprivreda i sl.). Prema nekim istraživanjima, više od 70% radnika zaposlenih u društvenim preduzećima ima i neku dodatnu aktivnost.

Kao dodatni pokazatelj koji bi mogao da ukaže kakav će biti trend zaposlenosti u budućem periodu može se uzeti motivisanost radnika. Radnici koji su dobro motivisani za posao koji obavljaju, za očekivati je da će ostati u preduzećima u kojima rade, dok oni koji nisu motivisani za posao, može se pretpostaviti, potražiće neki drugi izvor prihoda (promena posla, počinjanje sopstvenog biznisa...). Slaba motivacija radnika može imati različite uzroke, ali najčešći su male zarade, loši uslovi rada, loši međuljudski odnosi itd. Kada se analizira motivacija zaposlenih radnika (kao solidno motivisani izjasnilo se 37% anketiranih, slabo motivisanih je 38%, nemotivisanih je 21%) dolazi se do zaključka da će, bez obzira na privredne tendencije i tendencije u zapošljavanju–otpuštanju radnika, samoinicijativno 21% zaposlenih iskoristiti prvu priliku da promeni posao ili započne sopstveni biznis.

grafik 11.

Ono što je za trenutnu situaciju pomalo zabrinjavajući podatak, jeste činjenica da je svega 37% zaposlenih radnika zaista motivisano za posao kojim se bave i da će samo taj broj zaposlenih zaista biti zainteresovan da na radnom mestu koje trenutno zauzima, da svoj puni doprinos procesu rada, dok ostalih 63% zaposlenih može biti sklono neradu ili izbegavanju obaveza.

Sa druge strane, kada se analiziraju radnici koji su trenutno bez posla, bitno je doći do zaključaka koliko su oni zaista zainteresovani da nađu posao i koliko su spremni da u tom procesu pomognu sami sebi, bez prepuštanja matici i očekivanja da će neko drugi rešiti njihov problem.

Indikativno je da je u proces traganja za novim poslom mnogo više angažovana populacija relativno mladih ljudi (65% populacije do 30 godina traži posao aktivno, dok je svega 6% uzrasta preko 50 godina uključeno u ovaj proces).

tabela 12.

AKTIVNOST	UZRAST			
	do 30 god.	30–40	40–50	preko 50
<i>Aktivno traži posao</i>	65	30	17	6
<i>Pohađa kurs za prekvalifikaciju</i>	12	27	13	12
<i>Planira da pokrene sopstveni biznis</i>	17	21	38	24
<i>Ima neki drugi izvor zarade</i>	6	22	32	58
SVEGA	100	100	100	100

Nezaposleni po vidu aktivnosti

Sa druge strane, kada se posmatra broj onih koji su zainteresovani za prekvalifikaciju i sticanje novih znanja, najveći je udeo onih koji spadaju u srednju generaciju (nezaposleni uzrasta od 30–40 godina zainteresovani su za prekvalifikaciju u 27% slučajeva, dok je starija generacija – radnici preko 50 godina – opet najmanje zainteresovana – svega 12%).

Što se tiče direktnih planova za otpočinjanje biznisa, najzainteresovanija je populacija koja bi se mogla okarakterisati kao starija srednja generacija (od 40–50 godina) koji su od svih aktivnosti najviše usmereni upravo ka sopstvenom poslu (38%). Za samostalni posao najmanje je zainteresovana mlađa generacija. Razlog tome je, pre svega, nedostatak materijalnih sredstava za započinjanje sopstvenog posla, ali i uverenje mlađih ljudi da je nakon školovanja neophodno steći iskostvo u radu, pa tek potom razmišljati o sopstvenom poslu.

Starija generacija nezaposlenih radnika (preko 50 godina) uglavnom već poseduje neki alternativni izvor zarade. Radi se uglavnom o poljoprivrednim delatnostima, ali i o poslovima koji spadaju u domen sive ekonomije ili o radu “na crno”.

Motivi za otpočinjanje biznisa

Bez obzira na opšte stanje ekonomije u društvu i na dostignuti stepen životnog standarda, u ekonomijama zemalja koje su već završile proces tranzicije ili su u njemu duže odmakle od naše zemlje, uočena je pojava koja ima potpuno psihološki karakter i u jednom delu ne zavisi od ekonomske pozicije niti od raspoloživosti početnog kapitala: *nedostatak motivacije za otpočinjanje sopstvenog biznisa*.

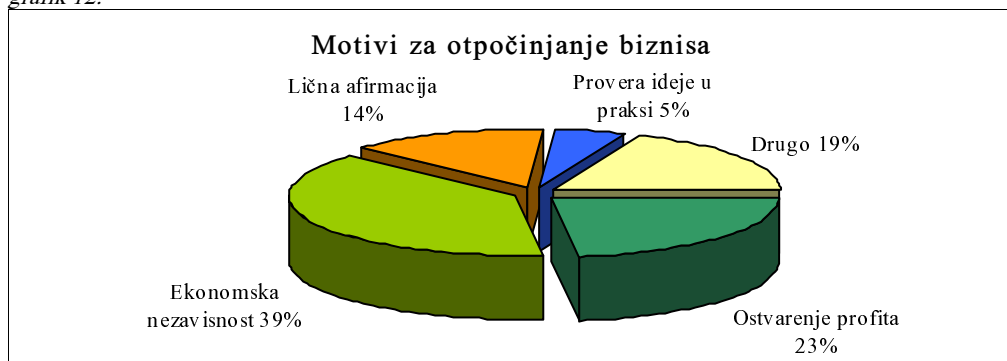
Uzroci ovoj pojavi mogu biti višestruki:

1. Godinama nametana socijalistička ekonomska misao koja je privatnu svojinu i privatni biznis anatemisala (privatna svojina kao izvor zla);
2. Nepoverenje u državu i njene institucije;
3. Strah od rizika...

Iza navedenih, kao i mnogih drugih uzroka, stoji jedan osnovni: *nepostojanje adekvatne edukacije*. U ovom smislu, presudna je uloga države, odnosno lokalne samouprave, obrazovnih institucija i nevladinog sektora.

U anketi, ispitanicima je postavljeno pitanje koji bi im primarni motiv bio za otpočinjanje biznisa.

grafik 12.

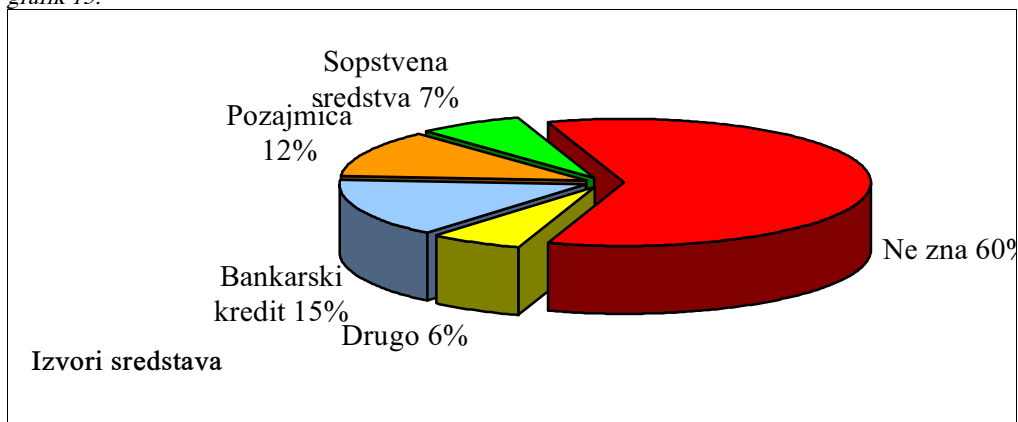
Ono što je odmah uočljivo je da je kod 62% ovaj motiv pre svega ekonomski, tj. da bi u započinjanje sopstvenog biznisa ušli samo sa ciljem da ostvare bolju zaradu ili da postanu ekonomski nezavisni. Iza odgovora koji je dalo 14% ispitanika, da bi kroz sopstveni posao želeli da dođu do neke vrste potvrde samosvojnosti i lične afirmacije, u suštini takođe stoji ekonomski motiv za samostalnošću, priznavanjem od strane društva i osamostaljivanjem od nekog oblika ekonomske zavisnosti.

Uz adekvatnu edukaciju, razbijanje predrasuda o ulasku u sopstveni biznis i stvaranjem i razvijanjem motivacije, za započinjanje biznisa neophodan je još jedan bitan preduslov. kako je u prethodnim poglavljima ukazano, niska akumulativnost i nedostatak obrtnih sredstava su jedni od najozbiljnijih problema knjaževačke privrede. S tim u vezi, jedan od osnovnih problema sa kojim se sreću potencijalni preduzetnici je nedostatak sredstava za započinjanje sopstvenog posla.

S obzirom na poznate probleme: teško dostupni i skupi bankarski krediti, osiromašenje celokupnog stanovništva u prethodnim godinama, niske zarade..., interesovalo nas je da od anketiranih saznamo kako bi obezbedili početni kapital ukoliko bi odlučili da uđu u neki posao.

Potvrda prethodnog došla je kroz podatak da tek svaki 14-ti anketirani, odnosno 7% smatra da bi za počinjanje samostalnog posla sredstva obezbedilo iz sopstvenih izvora. Takođe značajan podatak, koji donekle govori o tome da banke još uvek nisu zauzele poziciju koju bi trebalo da imaju i da u njih nije kompletno vraćeno poverenje, jeste podatak da čak 12% ispitanih bi sredstva pozajmilo. Radi se o pozajmicama od pojedinaca iz okruženja (poznanci, prijatelji, rođaci) ili od ljudi koji pozajmljuju novac uz visoke kamate. To je reliktno razmišljanje iz prethodnog perioda i upućuje na zaključak da bi banke u narednom periodu morale dodatno da liberalizuju kreditnu politiku, rade na smanjenju kamatnih stopa i pojednostavljuvanju procedure za davanje kredita.

grafik 13.

Međutim, ono što prvo pada u oči jeste da čak 60% ispitanih ne zna odakle bi obezbedilo sredstva. Ovde se radi o tome da jedan broj onih koji su ovako odgovorili nema dovoljno informacija (nedostatak edukativnog rada) o načinima i mogućnostima za obezbeđivanje početnog kapitala. Sa druge strane, jedan deo smatra da ti izvori nisu dostupni u smislu da ne ispunjava uslove za konkurisanje kod banaka ili da je kredit preskup za kasnije finansiranje itd.

Dodatni problem, pre svega za otpočinjanje sopstvenog posla u formi mikro preduzeća je što kod nas još uvek nije razvijen sistem mikrokreditiranja. Jedno od rešenja za ovaj problem moglo bi da bude formiranje institucija za mikrokreditiranje u čemu nevladine organizacije mogu da odigraju ključnu ulogu; one bi stvorile revolving fond i omogućile zaduživanje u formi rastućih prava vučenja. U tom smislu možda bi trebalo primeniti američki model poznat kao “micro loan” program. Radi se o tome da, obično nevladine organizacije koje se bave problemima ekonomskog razvoja, formiraju početni fond iz koga se odobravaju mali krediti. Od pojedinaca koji već imaju svoja preduzeća ili onih koji bi tek da uđu u preduzetništvo formiraju se kreditne grupe od po 10–tak članova. Svaka grupa raspolaže sa delom sredstava o čijoj raspodeli odlučuje sama na sastancima, tako što sasluša svaki pojedinačni zahtev za kreditom, prodiskutuje i odobrava kredit. Bilo koja nedisciplina i nevratanje kredita od jednog člana grupe blokira mogućnost svim ostalim članovima da vuku kredit.

Ukoliko pojedinac (samim tim i grupa) redovno servisira svoje obaveze stiče se pravo na sve veće i veće iznose.

Iskustvo govori da je ovaj recept pokazao dobre rezultate, što zbog mogućnosti da se dođe do malih kredita, što zbog toga što unutar kreditnih grupa dolazi do razmene ideja, stvara se neka vrsta solidarnosti, a članovi se uče kreditnoj disciplini.

Struktura podrške

Učešće lokalnih, regionalnih i republičkih institucija u razvijanju preduzetništva je neosporno i vrlo značajno. Ove institucije, zajedno sa nevladinim sektorom predstavljaju značajan element infrastrukture u razvoju biznisa.

Dosadašnja iskustva i pored delimičnih i sporadičnih napora nisu dala neke naročite rezultate na prostoru opštine Knjaževac i nisu bila naročito zapažena. Moglo bi se, čak reći da je nevladini sektor prednjačio u informisanju građana, održavanju tribina i seminara, štampanju bukleta i letaka, dok su aktivnosti lokalne samouprave znatno manje primećene.

Republika je uložila izvestan napor u tom smislu osnivanjem Agencije za privatno preduzetništvo, međutim, s obzirom da njeno sedište nije u Knjaževcu, njeno delovanje se mnogo manje primećivalo nego što bi trebalo.

tabela 13.

VRSTA UTICAJA	LOKALNA UPRAVA	PREDUZETNICI	NEZAPOSLENI	UKUPNO
Stimulaciona uloga	34	16	12	21
Nezapaženo	41	52	49	47
Negativna uloga	25	32	39	32
UKUPNO	100	100	100	100

Ocena uticaja lokalne samouprave i republičkih institucija na razvoj preduzetništva

Indikativno je da je uticaj državnih organa na razvoj preduzetništva najpovoljnije ocenila grupacija ispitanika koji su u njima i zaposleni. Oni su, malo zbog subjektivnosti, malo zbog toga što su na izvoristu informacija u procentu od 34% ulogu države ocenili kao stimulativnu.

Na strani preduzetnika, odnosno ljudi koji zauzimaju rukovodeća mesta u državnim i društvenim preduzećima, ocene su mamalo uzdržanije, tako da je samo 16% njih ulogu države ocenilo kao stimulativnu, dok je ova grupacija najbrojnija u uverenju da lokalni, regionalni i republički organi nisu imali baš zapaženu ulogu, odnosno da su njihove aktivnosti, ukoliko ih je i bilo, prošle neprimećeno.

U grupaciji nezaposlenih (koja takođe nosi dozu subjektivnosti – oni donekle smatraju državu krivom zbog svog statusa) najviše je bilo onih koji

smatraju da su država i državni organi svojim činjenjem i nečinjenem, ustvari, destimulisali razvoj preduzetništva.

Zbirno posmatrano, dolazi se do zaključka da samo 21% ispitanih smatra da je u dosadašnjem periodu država imala stimulativnu ulogu, dok su ostalih 79% u uverenju da se ona nije dovoljno trudila ili da su njene aktivnosti išle u pogrešnom smeru.

Bez obzira na to što, prema ispitanima, država nije u potpunosti opravdala svoju funkciju u pripremi potencijalnih preduzetnika za ulazak u posao, činjenica je da se ta aktivnost zahuktava i da je sve više institucija i organizacija, što domaćih, što stranih, koje su zainteresovane za razvoj privatnog preduzetništva.

Prava evaluacija njihovog rada na polju informisanja građana trebalo bi da bude broj novih registrovanih preduzeća, što bi značilo da su zaista izvršile pozitivan uticaj. Po tom kriterijumu primetni su pozitivni impulsi, jer je za poslednje četiri godine broj preduzeća na teritoriji opštine Knjaževac porastao od 165 na 205, odnosno povećan je za 24%.

Anketirani građani, pak, potvrdili su prethodnu konstataciju da je nevladin sektor bio najagilniji u pružanju informacija i usluga o privatnom preduzetništvu. Naime, čak 19% anketiranih je navelo da su najčešće od Timočkog kluba čuli nešto o pokretanju privatnog biznisa, dok 15% smatra da u ovoj aktivnosti prednjači lokalna samouprava. Na Agenciju za mala i srednja preduzeća dolazi 13%, banke 9%, dok na Udruženje privatnih preduzetnika svega 6%.

tabela 14.

PONUĐAČI INFORMACIJA	PROCENAT
Timočki klub	19
Lokalna samouprava	15
Agencija za mala i srednja preduzeća	13
Banke	9
Udruženje privatnih preduzetnika	6
Strukovne organizacije	4
Ostali	16
Niko	18
SVEGA	100

Organizacije koje nude najviše informacija o privatnom preduzetništvu

Kada su u pitanju načini kako se dolazilo do informacija, najčešći odgovor je bio radio i televizija (33%), zatim lični kontakti (20%), tribine i seminari (20%), časopisi i publikacije (15%) i internet (6%).

tabela 15.

NAČIN DOLAŽENJA DO INFORMACIJA	PROCENAT
Radio i televizija	33
Lični kontakti	20
Tribine i seminari	20
Časopisi i publikacije	15
Internet	6
Ostalo	6
SVEGA	100

Organizacije koje nude najviše informacija o privatnom preduzetništvu

Prilikom analize potreba za razvojem privatnog preduzetništva u prvi plan dolaze nezaposleni. S obzirom da su oni najugroženija kategorija, dobar deo informacija, analiza i smernica o tome kako započeti privatni biznis treba okrenuti upravo ka njima ne bi li im se što više pomoglo da se odluče da pokrenu svoju firmu i da je vode (pogotovu u ranoj fazi).

Sudeći prema anketiranim nezaposlenima najviše bi im pomoglo ukoliko bi im bile dostupnije informacije (češće tribine i seminari sa kvalifikovanim predavačima) i ukoliko bi se više radilo na prekvalifikacijama (veći broj različitih kurseva koji bi bili stipendirani od strane države ili biroa rada). Sledeća ideja i pomoć koja bi im bila dobrodošla je održavanje neke vrste konsultacija o mogućnostima pronalaženja posla ili započinjanja sopstvenog biznisa.

Dobijanje dopunskih znanja je takođe aktivnost koja bi znatno pomogla nezaposlenima. Tu se pre svega misli na organizovanje kurseva za strane jezike ili rad na računarima.

Izvestan broj nezaposlenih, svestan potrebe da umesto čekanja na birou treba da potraži alternativne načine dolaženja do zarade, a s obzirom da nema konkretnih ideja, voleo bi da na neki način dobije ideju za razvoj sopstvenog biznisa.

Svega 7% nezaposlenih smatra da nema potrebe ni za kakvom pomoći.

tabela 16.

<i>VRSTA POTREBE</i>	<i>PROCENAT</i>
<i>Dostup informacijama</i>	27
<i>Prekvalifikacije</i>	25
<i>Konsultacije</i>	18
<i>Dopunska znanja</i>	13
<i>Ideje za razvoj biznisa</i>	10
<i>Nema potrebe za pomoć</i>	7
<i>SVEGA</i>	100

Osnovne potrebe nezaposlenih

Uzimajući u obzir navedene potrebe nezaposlenih, dolazi se do zaključka da većina njih može biti zadovoljena kroz održavanje kurseva, seminara i kroz druge vrste obuke. Iako bi to trebalo da bude jedna od delatnosti biroa rada, stičese utisak da on nije bio previše aktivan u tom smislu.

Seminari i kursevi koji su u prethodnom periodu (do 2000-te) organizovani od strane državnih institucija često nisu zadovoljavali potrebe učesnika, odnosno održavani su stihijski i po nekom birokratski sačinjenom planu koji se iz godine u godinu prepisuje, a ne da bi stvarno izašli u susret njihovim potencijalnim učesnicima.

Situacija se promenila od 2000-te naovamo i sve su ocene da kroz takav vid edukacije može da se dođe do bolje osposobljene radne snage, odnosno da kroz transfer znanja, veština i informacija može da se lakše pokrene privatna inicijativa i razvije sopstveni biznis.

Praznine u tom prostoru opet su popunjavale nevladine organizacije, a tu funkciju trebalo bi da održavaju i u budućem periodu.

Prema učesnicima nekih od dosada održanih seminara i kurseva, oni su bili od prilične koristi, a s obzirom na dosadašnja iskustva, većina anketiranih bi bila spremna da plati učešće na kvalitetno pripremljenim seminarima, kursevima i obukama.

tabela 17.

VRSTA OBUKE	KORIST			DA LI BISTE PLATILI
	NIKAKAVA	SLABA	VELIKA	DA
SEMINARI				
Pravni propisi	2.0	16.0	82.0	93.6
Finansijska praksa	22.7	15.9	61.4	81.1
Fundraising	23.8	21.4	54.8	63.9
Marketing	10.0	40.0	50.0	80.6
Izrada biznis plana	21.4	31.0	47.6	79.4
KURSEVI				
Fin. i knjigovods.	6.0	22.0	72.0	88.9
Računari	11.5	17.3	71.2	84.4
Marketing	8.3	33.3	58.3	83.3
Izrada biznis plana	28.6	31.0	40.5	70.6

Evalvacija seminara i kurseva od strane dosadašnjih polaznika

PERSPEKTIVE RAZVOJA

Imajući u vidu sve napred navedeno, opština Knjaževac i pored svih navedenih problema, definitivno ima svoje šanse i perspektivu. Da bi se iskoristile sve komparativne prednosti, neophodno je što pre preduzeti mere i aktivnosti u svim napred navedenim pravcima, a pre svega:

- dovršiti proces privatizacije,
- unaprediti edukaciju stanovništva,
- razvijati programe mikrokreditiranja i vraćanja poverenja u finansijske institucije,
- uključiti sve relevantne institucije u programe ekonomskog razvoja...

S obzirom da je u planu razvoja Skupštine opštine Knjaževac zacrtano nekoliko prioriteta (razvoj poljoprivrede, turizma na Babinom zubu...) a da je među njima i razvoj privatnog preduzetništva i malih i srednjih preduzeća, što je prioritet i na republičkom nivou, neophodno je učiniti sve da se što više ljudi odluči na pokretanje sopstvenog biznisa.

Zacrtani pravci razvoja opštine Knjaževac i osnovni prioriteti poklapaju se i sa viđenjem anketiranih. U anketi jedno od pitanja bilo je i šta

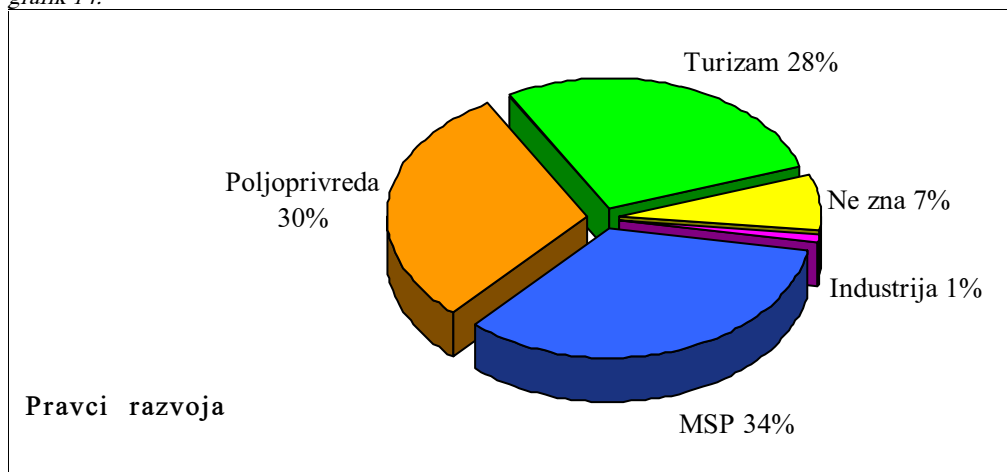
anketirani misle – u kom pravcu bi opština Knjaževac trebalo da se kreće i koje oblasti privrede bi trebalo da razvija.

Od ukupnog broja anketiranih skoro ravnopravno su se iskristalisala tri pravca: za orijentaciju ka razvoju malih i srednjih preduzeća izjasnilo se 34%, za afirmaciju poljoprivredne proizvodnje opredelilo se 30%, a za okretanje ka turizmu 28%.

Kada je u pitanju turizam, od onih koji u njemu vide šansu za razvoj opštine Knjaževac, više od polovine smatra da bi trebalo razvijati turističku ponudu kroz znatno učešće privatne inicijative koja bi uz pružanje raznoraznih usluga (od smeštajnih, agencijskih, ugostiteljskih do zanatskih i izrade suvenira) ravnopravno pratila izgradnju velikih kompleksa.

Šansu razvoja opštine Knjaževac u industriji vidi svega 1% anketiranih i to je najbolja potvrda da su građani opštine svesni da je sa megalomanskim socrealističkim modelima razvoja završeno i da prihvataju činjenicu da glomazni sistemi moraju da dožive ozbiljne rezove i transformacije, ali da je iluzorno očekivati da će se vratiti vreme kada su zapošljavali po više hiljada radnika i bili nosioci ekonomskog napretka.

grafik 14.

Za ekonomski razvoj neophodno je iskoristiti pozitivnu tranzicionu klimu koja je stvorena nakon demokratskih promena i optimizam koji se stvara zbog uspešne borbe protiv kriminala i destruktivnih relikata bivšeg režima.

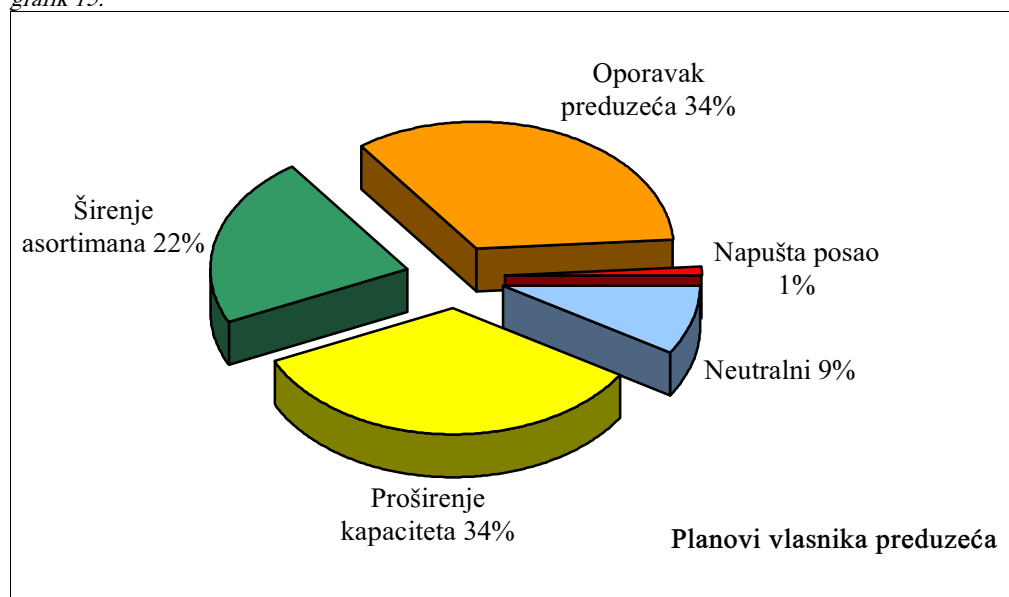
O postojanju pozitivne klime i raspoloženja da će svakim danom klima za razvoj biti sve povoljnija govori i to da od ljudi koji su već u biznisu svega 1% razmišlja o napuštanju posla.

S obzirom da se uz to još 34% izjasnilo da će se boriti da oporavi svoju firmu dolazi se do zaključka da 35% anketiranih ima problema u svom

radu, dok su svi ostali manje ili više zadovoljni svojim poslovanjem. Devet procenata anketiranih je reklo da o svom poslovanju ima neutralan stav, odnosno da su zadovoljni (što bi značilo da nemaju konkretnih problema, drže se svojih planova i plove u mirnim vodama).

Od onih koj se mogu smatrati zadovoljnijima, odnosno nadprosečno zadovoljnima, 22% izjavilo je da će se okrenuti dodatnom asortimanu ili uvesti novi proizvod ili uslugu, dok je 34% u ozbiljnim planovima o proširenjima postojećih kapaciteta i povećanju obima proizvodnje odnosno usluga.

grafik 15.

Imajući u vidu ekonomski položaj, demografska kretanja, osnovne karakteristike privrednih kretanja kao i poslovne rezultate privatnih preduzeća i trenutni položaj društvenih preduzeća koja tek očekuje privatizacija i transformacija, može se zaključiti da je u oblasti privrede više nego izvesno da Knjaževačka opština, koja je bila predmet ove analize, svoju šansu treba da vidi u daljem razvoju malih i srednjih preduzeća. Uz gotovo izvesni opšti društveni konsenzus koji podrazumeva da Knjaževačka opština svoju šansu, osim razvoja malih i srednjih preduzeća kao osnovne pravce razvoja, vidi i u poljoprivredi i turizmu, možemo sumirati da za razvoj ovih privrednih grana postoje realne osnove i značajni resursi za njihovo unapređenje.

Polazeći od razvojnih ograničenja, stanja tehnologije, ljudskih resursa, preduzetničkog duha i motivisanosti, a posebno trenutnih izvora sredstava i strukture podrške, izvode se zaključci da je, u sadašnjem ekonomskom

trenutku opštine, preko potrebna pojačana struktura podrške pre svega finansijske, edukativne, savetodavne i svake druge.

Da bi se planovi o zacrtanim pravcima razvoja i osnovnim prioritetima lakše ostvarili, neophodno je, ne samo aktivirati sve segmente države (lokalna uprava, javna preduzeća, ustanove...) i uključiti nevladin sektor, nego je neophodno formirati i specijalizovane institucije koje bi se bavile razvojem privatnog biznisa i preduzetništva.

Literatura:

- Statistički godišnjak Srbije za 2002. godinu, Republički zavod za statistiku
- Društveni proizvod i narodni dohodak Srbije za 2001. godinu, Republički zavod za statistiku.
- Mesečni statistički pregled br.12. za 2002. godinu, Republički zavod za statistiku.
- Mesečni statistički pregled br.1. za 2003. godinu, Republički zavod za statistiku.
- Mesečna saopštenja Republičkog zavoda za statistiku.
- Program razvoja turizma opštine Knjaževac. Republički zavod za razvoj
- Program razvoja opštine Knjaževac za period 2001–2005. Republički zavod za razvoj.
- Pregledi zaposlenosti i nezaposlenosti. Republički zavod za tržište rada.

Timočki klub zahvaljuje:
Zaječarskom okrugu, Skupštini Opštini Knjaževac i
Zavodu za tržište rada Knjaževac
na saradnji koju su pružili u izradi ove analize
Projekat realizovan uz podršku
Fonda za otvoreno društvo; East – East program

Izdaje Timočki klub, Hajduk Veljkova 3, Knjaževac, 019 730 002,
tim_klub@ptt.yu
Za izdavača Vladan Jeremić
Lektor Jelena Marjanović
Grafička obrada TimokPLUS, Knjaževac
Štampa Zlatotisak, Knjaževac
Tiraž 500 primeraka